

OP ZOEK NAAR DE MYCOLOGISCHE KROONJUWELEN VAN NEDERLAND

1. DE 200 MEEST WAARDEVOLLE KILOMETERHOKKEN

Leo Jalink

Rijksherbarium/Commissie Paddestoelen en Natuurbehoud, Postbus 9514, 2300 RA Leiden

Jalink, L.M. 1999. Looking for the mycological crown jewels in The Netherlands 1: the 200 most valuable kilometre-squares. *Coolia* 42(3): 143-162.

Several authorities managing nature reserves asked the NMV (Netherlands Mycological Society) and its CPN (Commission on Fungi and Nature Conservation) to indicate areas in need of special protection for mycoflora, and ways to achieve this. Using the society's mycological mapping database and the "Red Lists" of threatened species, mycological values were calculated and a table of the 200 highest scoring km.-squares drawn up.

Inleiding

In Nederland richt de natuurbescherming zich van oudsher sterk op het beschermen van hogere planten en vogels. Dat had vooral een praktische reden: van planten en vogels was al veel kennis beschikbaar over zowel het beheer als het voorkomen van de soorten. Als rechtvaardiging werd ook vaak aangevoerd dat een goed beheer voor planten en vogels ook goed zou zijn voor andere groepen organismen zoals vlinders, zoogdieren, mossen, enzovoorts. Intussen weten we wel beter. Botanisch beheer zoals maaien en afvoeren van het gewas mag dan wel goed zijn voor planten en mossen van schrale gronden, voor allerlei insecten zoals vlinders en sprinkhanen is dit beheer helemaal niet zo gunstig. Op plaatsen waar de hogere plantengroei niet erg waardevol is, blijken ineens allerlei zeldzame insecten, reptielen, amfibieën en ook paddestoelen voor te komen.

De diverse verenigingen van vlinder-, libellen-, sprinkhanen-, mossen-, korstmossen-, zoogdieren-, amfibieën- en reptielenliefhebbers timmeren daarom stevig aan de weg en op steeds meer plaatsen wordt in het beheer ook met deze groepen rekening gehouden. Ook de NMV timmert aan de weg, maar ondanks onze uitgebreide karteringsdatabase en kennis over de ecologie van fungi horen de mycologen voor wat betreft inbreng in het terreinbeheer zeker niet tot de voorhoede. In Nederland zijn vrijwel geen terreinen te vinden waar in het beheer specifiek rekening wordt gehouden met de mycoflora. Sommige terreinen zoals het aardsterrenveldje bij het Panneland in de Amsterdamse Waterleiding-duinen en de Notenlaan bij Zeist zijn wel speciaal beschermd vanwege de mycologische waarden, maar het gevoerde beheer liet soms te wensen over.

In maart 1993 heeft de Floracommissie in samenwerking met de Commissie Paddestoelen en Natuurbehoud (CPN) een Floradag gewijd aan het thema: Paddestoelen en natuurbehoud, wat kan de beheerder. In de gelijknamige Wetenschappelijke Mededeling (Kuyper, 1994) staan de teksten van de lezingen en de discussie samengevat. Bij veel natuurbeherende instanties is een behoorlijke goodwill ten aanzien van de

mycoflora en is er ook de bereidheid tot aangepast beheer. Bij veel natuurbeheerders staat de WM in de kast, maar voor een concrete vertaling naar de praktijk ontbreekt de tijd en vaak ook kennis. Zij vragen de NMV en de CPN om terreinen of terreindelen aan te wijzen waar de mycoflora extra bescherming of aangepast beheer nodig heeft. En uiteraard wil men ook weten wat voor beheer er dan nodig is.

Om op deze vragen een antwoord te kunnen geven is de CPN een project gestart dat we in de wandelgangen het 'project paddestoelenreservaten' noemen, maar het project behelst meer dan alleen het aanwijzen van te beschermen gebieden. Veel waardevolle mycoflora is te vinden in bermen van wegen en lanen en die plaatsen zullen niet gauw een reservaatstatus krijgen. Het project gaat eigenlijk veel meer om het aanwijzen van mycologisch zeer waardevolle plekken en om het geven van beheersadviezen.

Project paddestoelenreservaten

En zo startte het project paddestoelenreservaten. Zoals het bij een goed project betaamt hadden we enkele doelen geformuleerd:

1. het vinden van gebieden of terreindelen met bijzondere mycologische waarden;
2. vervolgens in overleg met de eigenaar/beheerder proberen die waarden beschermd te krijgen (door aandacht voor de mycoflora, eventueel aangepast beheer, etc.);
3. hierbij als het kan lokale mycologen inzetten.

Het eerste doel was snel en simpel te bereiken, dachten we. Binnen de vereniging is immers kennis genoeg over goede mycologische terreinen. In Coolia 39(4) is daarom een oproep geplaatst om waardevolle en/of bedreigde mycologische terreinen door te geven (Jalink, 1996). Op die oproep zijn maar 4 reacties ontvangen. Dat heeft alleen in het geval van het Nijmeegse stadspark Staddijk geleid tot het opstellen van een beheersadvies. Ook gericht vragen aan leden tijdens bijeenkomsten van de NMV leverde eigenlijk nauwelijks respons op. Dat was een tegenvaller voor de CPN, maar er zijn meer wegen die naar Rome leiden. Door de leden van de NMV is immers een schat van gegevens bijeengebracht in het bestand van de paddestoelenkartering. Met behulp van dit bestand moest het toch mogelijk zijn om snel de meest waardevolle mycologische terreinen op te sporen. Ook dat bleek weer een wat te simplistische gedachte. Allereerst bleek het bestand niet vrij beschikbaar, ook niet voor de CPN. Tussen de eerste aanvraag om het bestand te mogen gebruiken en de uiteindelijke levering van de gegevens is meer dan een jaar verstreken. Vervolgens bleken er in het bestand een aantal problemen te zitten. Dat was natuurlijk te verwachten, zeker als je bedenkt dat het bestand rond de 800.000 records bevatte. Het overgrote deel van de problemen bleek overigens samen te hangen met het in gebruik nemen van de nieuwe standaardlijst. Elk record bevat een melding van een soort op een bepaalde datum op een bepaalde plaats (kilometerhok of uurhok). Een excursie waarbij twee kilometers worden bezocht en in het ene hok 35 en in het andere 40 soorten gevonden worden levert dus 75 records op in het karteringsbestand.

AAAAAABBBBCCDDEFFF.FGGG.GHH.HIIIKLLMMNNOOPQQQQQQ

27303019961023	163.0446.001.0135X	1963224
27303019960917	159.0385.001.0028X	196B038
27303019890926	173.0480.001.00851	* 30681963049
27303019860101	173.0480.001.0085X	* 1963054
27303019880927	173.0480.001.00851	* 30681963051
27303019891108	173.0480.001.00851	* 30681963048
01801019961020	199.0448.001.0104X	14196G123
01801019961019	182.0424.001.0104X	196G121
01801019961107	190.0477.001.0042X	37 196G037
01801019961021	143.0471.001.0035X	3614101970073
02212019971010	207.0480.001.0019X	1980436
02212019980731	163.0385.001.0185X	198B049
02212019980801	157.0385.001.0185X	198B051
02213019960828	181.0314.001.0028X	1963233

Figuur 1. Een beeld van het karteringsbestand. Verklaring: AAAAAA = soortnummer volgens de standaardlijst; BBBB = jaar; CC = maand; DD = dag; in het echte bestand staat tussen D en E nog één keer een volledige datum, maar die is hier weggelaten; E bevat een ster als de hogrenzen overschreden zijn; FFF.F = x-coördinaat; GGG.G = y-coördinaat; HH.H geeft de hogrootte aan: 01.0 = kilometerhok, 00.1 = hectareblok; 05.0 = uurhok; III = waarnemernummer; K = talrijkheid; LL = herbariumnummer; MM = habitatcode (zonder puntje); NN = substraatcode; OO = organisme-code; P = formuliertype; Q = formuliernummer (van het papieren archief).

Aan de slag met het karteringsbestand

Na ontvangst van 6 floppen met samengeperste informatie werd eerst weer een database opgebouwd. In Figuur 1 is te zien hoe de paddestoelengegevens in het karteringsbestand zijn opgeslagen. Het is een typisch voorbeeld van een bestand uit de tijd dat harde schijven van computers nog duur en klein waren. Alle informatie is gecodeerd en omwille van de beperkte ruimte zijn sommige belangrijke gegevens niet opgenomen. Zo bevat het bestand geen namen van gebieden, maar alleen de coördinaten van kilometer- of uurhokken. Elk record bevat in ieder geval een datum, een hokaanduiding, een soortnummer, het nummer van de waarnemer en een nummer van het formulier (papieren archief). Andere gegevens zoals een code voor de habitat, het substraat en organisme en de talrijkheid zijn soms wel, maar vaker niet ingevuld en daardoor niet erg bruikbaar voor ons project.

Gegevens op uurhokbasis zijn weinig bruikbaar voor ons doel en die records zijn dan ook direct uit ons bestand verwijderd. Eigenlijk is een kilometerhok al veel te groot, maar er zijn maar heel weinig records die een meer nauwkeurige plaatsaanduiding bevatten en zoals gezegd zijn de op de formulieren gemelde gebiedsnamen niet overgenomen in het bestand. Sommige waarnemingen zijn dubbel of driedubbel ingevoerd: dat is zo veel mogelijk verholpen, maar helemaal uitbannen van dubbele records blijkt ondoenlijk. Op zich vormen ze ook niet zo'n heel groot probleem.

Vervolgens moesten de gegevens uit het karteringsbestand gekoppeld worden met het standaardlijstbestand (met namen en Rode lijst-, ZZZ- en ecologische aanduidingen). Op

die manier gaan al die soortnummers tenminste leven. Voor de namen en de ecologische gegevens is gebruik gemaakt van Zwammen op flop (NMV, 1995). Zwammen op flop bevat echter de codes van de oude Rode lijst (Arnolds, 1989). Tot mijn opluchting kon Mirjam Veerkamp mij een bestand leveren met de nieuwe Rode lijstgegevens, zodat ik niet alles hoefde in te typen.

Na koppeling van de bestanden bleken tot mijn schrik meer dan 10.000 records in het karteringsbestand soortnummers te bevatten die niet in Zwammen op flop stonden. Voor een deel waren de nummers snel achterhaald: het ging om niet in de Standaardlijst (Arnolds et al., 1995a) opgenomen Myxomyceten, Deutero- en Phycomyceten en kleine Ascomyceten. Gelukkig had ik nog wel een oud bestand van het onvolprezen programma INVOER, waarin al deze soortnummers nog wel stonden. Een tweede groep ontbrekende nummers in Zwammen op flop was ook snel opgespoord: nummers van taxa die nu niet meer erkend of onderscheiden worden en van variëteiten en ondersoorten die om welke reden dan ook niet in het Overzicht (Arnolds et al., 1995b) genoemd worden. Ook die nummers waren via het soortenbestand van INVOER snel te achterhalen. Maar na al deze exercities bleven er nog steeds onbekende soortnummers over. Sommige daarvan werden alsnog teruggevonden in de supplementen (Arnolds et al., 1988; Arnolds et al., 1992) van de oude standaardlijst (Arnolds, 1983). Dankzij intensief speurwerk van Bernhard de Vries zijn uiteindelijk ook de laatste problemen opgelost. Het resultaat: een sterk uitgebreide en verbeterde versie van Zwammen op flop. Ik heb deze nieuwe versie GELEMONS.dbf gedoopt. De naam is afgeleid van de bijnaam 'Het gele monster', waarmee het 'Overzicht van de paddestoelen in Nederland' wordt aangeduid. In dit bestand zijn ook de nieuwe Rode lijstaanduidingen (Arnolds & van Ommering, 1996) opgenomen. Het bestand GELEMONS is integraal overgenomen op de CD-Rom 'Biobase' van het Centraal Bureau voor Statistiek (1997). Na het nemen van deze hobbel en inmiddels maanden verder kon het echte werk beginnen. Bedenk dat al dit bestandswerk in de spaarzame vrije tijd moet gebeuren en dat de auteur behalve 'zwammen op flop' zo af en toe ook nog wel eens zwammen in de natuur wil zien.

Samenvattend bestand per kilometer

De losse records van het karteringsbestand helpen je natuurlijk nog niet veel verder met het opsporen van waardevolle gebieden. Daartoe is een samenvattend bestand gemaakt met totalen per kilometer. Dit bestand bevat voor elk kilometerhok van Nederland een record. In dit record staan de volgende gegevens van de betreffende kilometer: totaal aantal records, totaal aantal soorten, aantal soorten per Rode lijst categorie, totaal aantal Rode lijstsoorten, Rode lijstindex (toelichting zie intermezzo) op basis van de oude (Arnolds, 1989) en de nieuwe Rode lijst (Arnolds & Van Ommering, 1996), en dan ook nog eens al deze gegevens, maar dan gesplitst in de periode tot 1-1-1986 en de periode vanaf 1-1-1986. Echte problemen leverde het maken van dit bestand niet op, behalve dan dat de computer en het gebruikte database pakket moeite hadden met de grootte van het

karteringsbestand. Op sommige berekeningen stond de computer wel 20 uur te stampen. En dan zul je altijd zien dat je een klein denk- of typefoutje hebt gemaakt, dus echt opschieten deed dat ook niet. Met de komst van de Pentium PC's is die rekentijd teruggelopen tot enkele uren.

In totaal waren er van 13.654 kilometerhokken mycologische gegevens bekend.

Intermezzo: indexen

De hamvraag bij dit project is: Hoe herken je nu mycologisch waardevolle kilometerhokken? Wat je zoekt is eigenlijk een soort van AEX-index, maar dan niet voor de waarde van aandelen op de beurs, maar voor de waarde van de aanwezige mycoflora in een bepaald gebied. Het aantal records of het aantal gevonden soorten is een weinig bruikbare maat. Het karteringsbestand van de NMV bevat immers gegevens van zeer uiteenlopende oorsprong, variërend van gedegen inventarisaties van bepaalde gebieden zoals het werk in de Stiphoutse bossen tot incidentele waarnemingen van algemene soorten. De inventarisatiegraad per kilometerhok verschilt dus sterk. Een zinvolle en algemeen geldende correctie bleek niet te vinden.

Dan maar terug naar af. Het gaat ons om het opsporen van gebieden met waardevolle en bedreigde soorten. En die soorten staan, als het goed is, allemaal in de nieuwe Rode lijst. Op zich is het aantal Rode lijstsoorten per kilometerhok dus een goede maat. Als het er heel veel zijn dan is het kennelijk een goed hok; als het er weinig zijn dan kan dat betekenen dat de mycoflora niet erg bijzonder is, maar het kan ook zijn dat er onvoldoende is geïnventariseerd. Vervelend, maar het benadrukt nog eens het belang van het karteringsproject van de NMV

De soorten op de Rode lijst zijn ingedeeld in verschillende categorieën, in aflopende mate van de bedreiging respectievelijk: VN (verdwenen), EB (ernstig bedreigd), BE (bedreigd), KW (kwetsbaar) en GE (gevoelig). Voor de definities verwijs ik naar Arnolds & Van Ommering (1996). Een hok waar 10 'gevoelige' soorten staan is natuurlijk minder belangrijk dan een hok waar 10 'ernstig bedreigde' soorten staan. Om dit in een getal tot uitdrukking te brengen is een maat ontwikkeld die ik de Rode lijstindex oftevel mycologische waarde (MW) noem. Aan elk van de Rode lijst categorieën is een aantal punten toegekend: VN (5 punten), EB (4), BE (3), KW (2) en GE (1). Op deze wijze telt een 'ernstig bedreigde' soort vier keer zo zwaar mee als een 'gevoelige'. Een soort die niet op de Rode lijst staat krijgt 0 punten. Door nu voor alle soorten uit een kilometerhok het aantal punten op te tellen krijgen we de Rode lijstindex of mycologische waarde. In formule:

$$MW_{\%} = \sum x$$

(MW_% = mycologische waarde gebaseerd op de nieuwe Rode lijst uit 1996; Σ betekent: som voor alle soorten in het betreffende hok; x is het aantal punten dat een soort krijgt op basis van de Rode lijst categorie).

Onderstaand rekenvoorbeeld kan dit verduidelijken:

Rode lijstcategorie	Punten die toegekend zijn aan de categorie	Aantal soorten van de betreffende categorie dat in het hok voorkomt	Punten vermenigvuldigd met aantal soorten
VN	5	0	0
EB	4	8	32
BE	3	28	84
KW	2	35	70
GE	1	8	8
Niet op Rode lijst	0	408	0
	Totaal:	487	194

Het rekenvoorbeeld betreft de gegevens sinds 1-1-1986 van het Boekweitveentje (kilometer 245/557). In dit hok met 487 soorten komen maar liefst 79 Rode lijstsoorten voor. De mycologische waarde bedraagt 194. Een tweede voorbeeld betreft een hok bij Stiphout (kilometer 169/388). In dit hok zijn sinds 1986 726 soorten waargenomen en daarvan staan er 88 op de Rode lijst. Toch is de berekende mycologische waarde nog iets lager dan die van het Boekweitveentje. In het Stiphoutse hok is het aantal 'gevoelige soorten' beduidend hoger dan in het Boekweitveentje, maar daarentegen zijn de Rode lijstcategorieën EB, BE en KW minder goed vertegenwoordigd.

Rode lijstcategorie	Punten die toegekend zijn aan de categorie	Aantal soorten van de betreffende categorie dat in het hok voorkomt	Punten vermenigvuldigd met aantal soorten
VN	5	0	0
EB	4	7	28
BE	3	24	72
KW	2	33	66
GE	1	24	24
Niet op Rode lijst	0	638	0
	Totaal:	726	190

Een vergelijking tussen de mycologische waarde van een kilometerhok en het aantal Rode lijstsoorten ligt voor de hand. De getallen verschillen natuurlijk, maar om eerlijk te zijn: voor het algemene beeld maakt het eigenlijk vrijwel niets uit of je nu gewoon het aantal Rode lijstsoorten telt of dat je de mycologische waarde berekent. Als je volgens beide methoden bijvoorbeeld de tweehonderd meest waardevolle hokken bepaalt, dan blijken de uitkomsten vrijwel gelijk. Er zijn wel kleine verschillen in de plaats op de ranglijst. Echt onverwacht is deze uitkomst natuurlijk niet: het komt natuurlijk zelden voor dat ergens wel 'ernstig bedreigde' soorten staan, maar geen 'kwetsbare' of 'gevoelige'.

De mycologische waarde van de hokken is ook nog eens berekend op basis van de oude Rode lijst (Arnolds, 1989). De oude Rode lijst is op een andere manier opgesteld

dan de nieuwe. Er is namelijk veel meer rekening gehouden met de mate waarin bepaalde habitats (zoals bijvoorbeeld voedselarme graslanden) zijn achteruitgegaan. Voor de soorten van wasplaatgraslanden is de oude Rode lijst daardoor realistischer dan de nieuwe Rode lijst. In de oude Rode lijst hadden de categorieën nummers: 0 ((vermoedelijk) uitgestorven), 1 (bedreigd met uitsterven), 2 (sterk bedreigd), 3 (bedreigd) en 4 (potentieel bedreigd). Via een omrekening wordt aan elke categorie een vergelijkbaar aantal punten toegekend als bij de nieuwe Rode lijst. De formule voor de mycologische waarde wordt dan:

$$MW_{89} = \sum (5-y)$$

(MW_{89} = mycologische waarde gebaseerd op de oude Rode lijst uit 1989; $\sum$ betekent: som voor alle soorten in het betreffende hok; (5-y) is het aantal punten dat een soort krijgt op basis van de Rode lijstcategorie; y is het nummer van de categorie op de oude Rode lijst).

Het verschil tussen MW_{89} en MW_{96} blijkt over het algemeen weer vrij onbeduidend, al komen wasplaatgraslanden er met MW_{89} inderdaad wat beter uit.

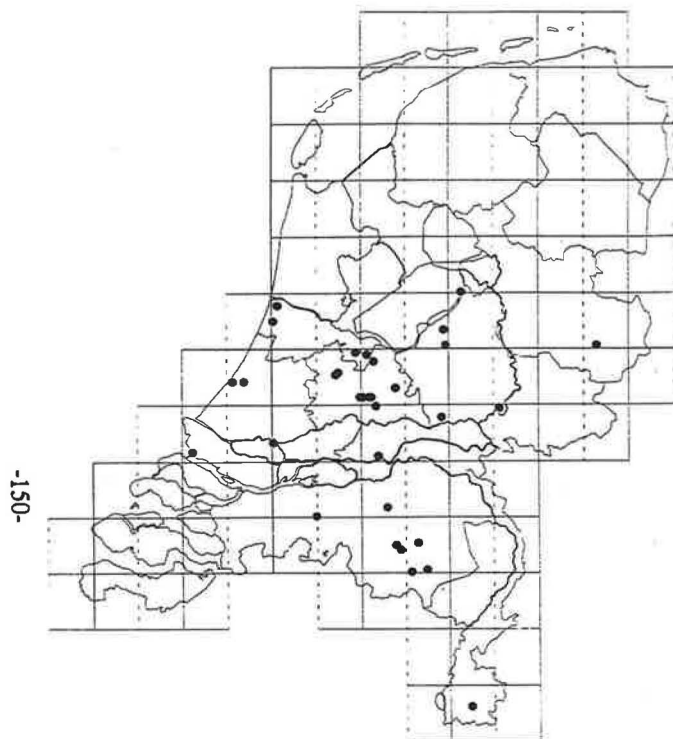
Op dit soort indexen zijn nog tal van varianten mogelijk, maar die heb ik niet allemaal uitgeprobeerd. Zo zouden bijvoorbeeld soorten van groepen die vaak niet geïnventariseerd worden (relatief kleine ascomyceten, allerlei korstvormige houtzwammen, etc. etc.) weggelaten kunnen worden. Dat bevordert de vergelijkbaarheid van de hokken.

Ook zijn er nog heel andere maten mogelijk. Je zou bijvoorbeeld de uurhokfrequentie van de soorten als maat kunnen nemen. Ook valt te denken aan het tellen van bijvoorbeeld alle ectomycorrizavormende soorten per hok, of aan het tellen van indicatoren voor bepaalde habitats. Met dat laatste is de CPN ook al bezig. Door Peter-Jan Keizer is een lijst opgesteld van soorten die indicatief zijn voor verschillende categorieën lanen (denk aan boomsoort (eik, beuk, berk, etc.) en bodemtype (klei, zand, veen, etc.)). Door per hok het aantal laansoorten te tellen kun je een idee krijgen of er in het kilometerhok mogelijk waardevolle lanen voorkomen. Ook voor de soorten van wasplaatgraslanden zijn we bezig met een dergelijk systeem.

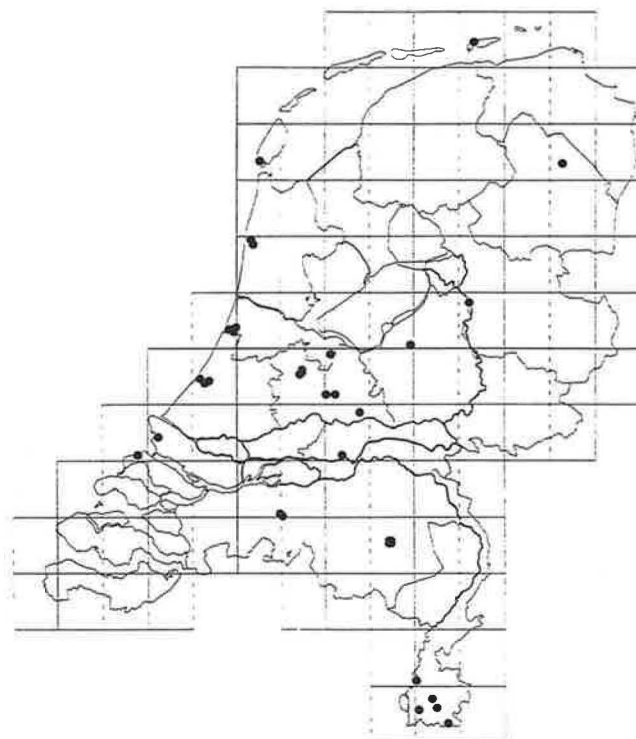
Tenslotte zijn er nog allerlei combinaties mogelijk: waardevolle grove dennenbossen kun je opsporen door per hok de mycologische waarde te berekenen voor alleen de ectomycorrizasoorten van de grove den. Mogelijkheden te over, maar geen tijd om het allemaal uit te voeren. Maar genoeg hierover, laten we weer terugkeren naar de lijn van het verhaal.

De mycologisch meest waardevolle hokken

Met behulp van MW_{96} kan nu eenvoudig worden bepaald welke hokken tegenwoordig of in het verleden een waardevolle mycoflora hebben (of hadden). Uiteraard zijn we er dan nog niet. Het gaat er immers om mycologisch waardevolle terreinen of terreindelen aan te wijzen en die beslaan zelden een heel kilometerhok. Binnen een kilometerhok kunnen meerdere waardevolle terreintjes liggen. Omgekeerd kan een terrein in meerdere hokken liggen. Zo ziet

Figuur 2. De 32 hokken met de hoogste mycologische waarde (MW%) gebaseerd op de gegevens tot 1-1-1986.

Figuur 3. De 36 hokken met de hoogste MW% gebaseerd op de gegevens vanaf 1-1-1986.

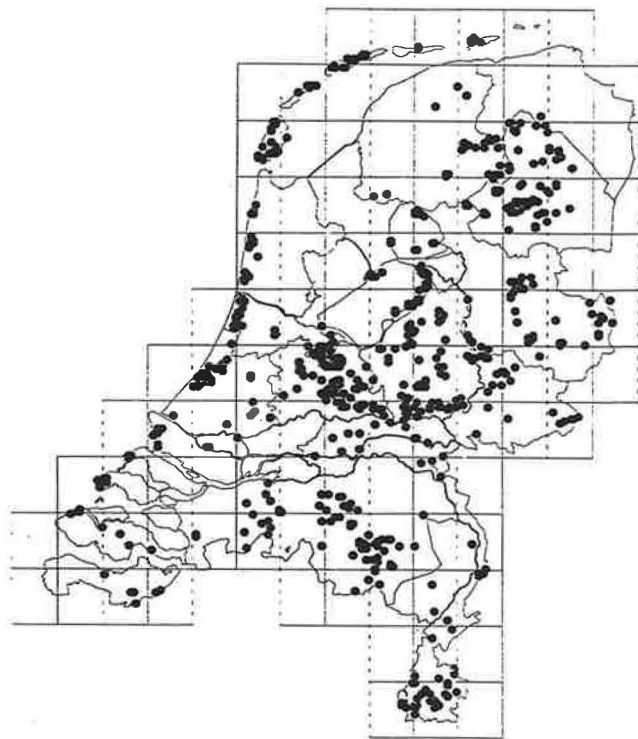
het er naar uit dat de gegevens van Nijenrode in twee of mogelijk zelfs drie hokken gemeld zijn.

Nadat bepaald is wat de waardevolle hokken zijn, gaat de speurtocht naar de kroonjuwelen dus verder binnen die hokken. Hoe we dat aanpakken komt aan de orde in een volgend deel van dit artikel in een van de komende Coolia's. Dit artikel wil ik besluiten met het bespreken van de resultaten op kilometerhok niveau. Hierin zijn de gegevens gebruikt voor zover opgenomen in het karteringsbestand voor 1 februari 1997.

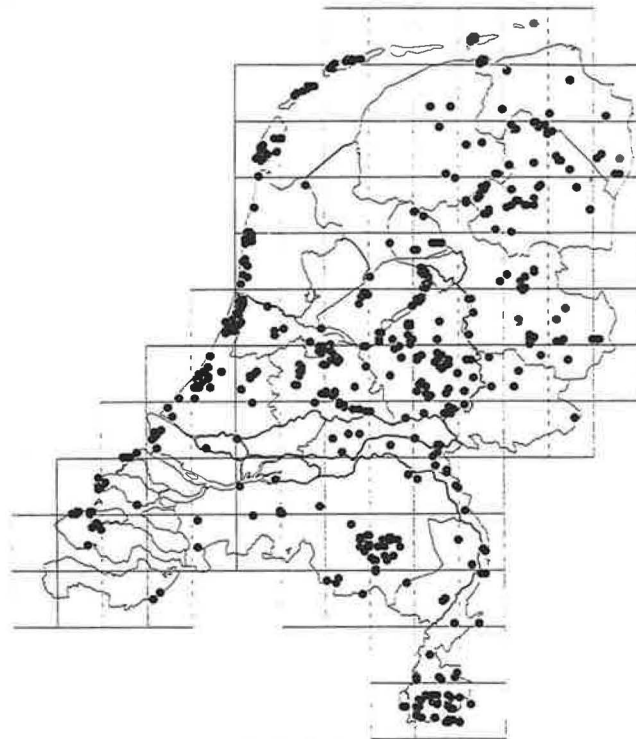
In Tabel 1 (pag. 156-162) zijn de 200 meest waardevolle hokken opgenomen met hun x- en y-coördinaat en een naam die is afgeleid van de stafkaart. Als maat is de mycologische waarde genomen, berekend over alle bekende gegevens van de hokken, dus niet gesplitst in een periode voor en na 1986. Deze is weergegeven in de kolom 'MW% alles'. Daarna volgt een aantal kolommen waarbij de gegevens telkens gesplitst zijn in 'oud' (voor 1-1-1986) en 'nieuw' (vanaf 1-1-1986). Gegeven worden respectievelijk de mycologische waarde 'MW%', het aantal Rode lijstsoorten 'rode lijst' en het totaal aantal soorten 'alle soorten'. In de aantallen kunnen kleine dubbeltellingen voorkomen wanneer een soort onder meer dan 1 soortnummer is opgegeven. Dat gebeurt bijvoorbeeld als men de ene keer het nummer voor de soort en de andere keer voor de ondersoort gebruikt (bijv. 010.12.0 *Boletus luridus* en 010.12.1 *Boletus luridus* var. *luridus*). Het tegengaan van dit soort dubbeltellingen is erg veel werk en de invloed op het totaalbeeld is verwaarloosbaar. In de lijst van die 200 meest waardevolle gebieden zien we de namen van veel gebieden die we zeer goed kennen (Nijenrode, Neerijnen, Bunderbos, Schaelsbergerbos, Fort Rhijnauwen, Huys ten Donck, Boekweitventje). Maar ook bij de niet in Tabel 1 opgenomen hokken zitten nog heel wat gebieden die als mycologische juweeltjes bekend staan. Voorbeelden zijn de Koepelduinen tussen Katwijk en Noordwijk, het Gerendal, Bekendelle bij Winterswijk, de Kroonpolders op Terschelling, de Kroonpolders op Vlieland, de Westduinen op Goeree en het Savelsbos in Zuid-Limburg.

Kaartbeelden spreken vaak meer aan dan tabellen. Figuur 2 en 3 geven de ruim 30 beste gebieden van voor en sinds 1986. Goed te zien is dat Limburg in recente tijden beter geïnventariseerd wordt, net als de duinen van het Waddendistrict. In Utrecht en oostelijk Noord-Brabant zien we het aantal stippen afnemen. Figuur 4 en 5 geven alle hokken met een mycologische waarde hoger dan 20, weer gesplitst in gegevens van voor en sinds 1986. Opvallend is dat grote delen van het veenweidegebied van Zuid- en Noord-Holland, Utrecht en Friesland weinig stippen hebben. Bij vergelijking van Figuur 4 en 5 valt vooral de achteruitgang in de Achterhoek en delen van Noord-Brabant op.

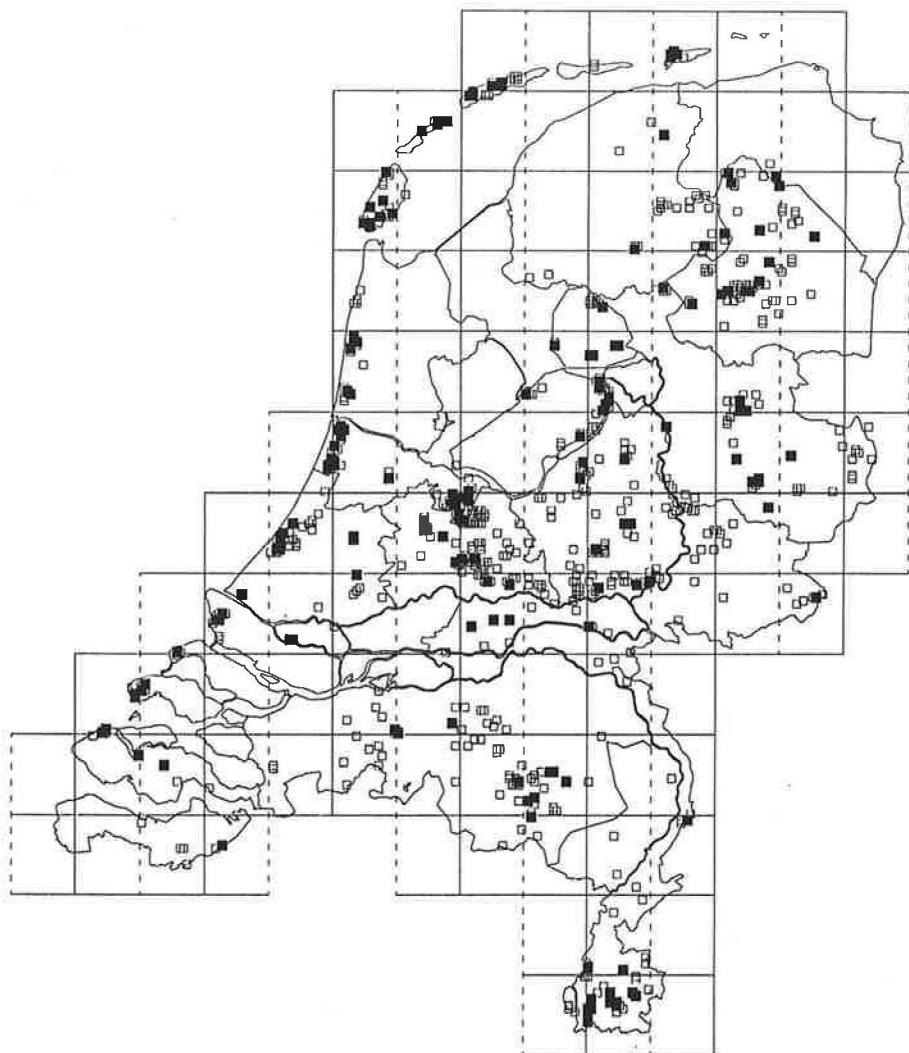
Figuur 6 geeft de verandering van de berekende mycologische waarde weer: de donkerzwarte vierkantjes geven de hokken aan waar de mycologische waarde niet of weinig is gedaald, de open vierkantjes geven de hokken waar de mycologische waarde wel sterk is gedaald. Aan deze kaart is duidelijk te zien dat er meer hokken zijn die in mycologische waarde dalen dan dat er gelijkblijven. Verder valt de forse achteruitgang in Brabant, Utrecht, de Veluwe, de Achterhoek en Twente op. Als je goed kijkt kun je ook zien dat de strandwallen over het algemeen achteruitgaan, terwijl de iets meer naar de kust gelegen duinen vrijwel gelijkblijven. Dit komt goed overeen met mijn veldervaring en op zich is het

Figuur 4. Alle hokken met een MW% hoger dan 20 gebaseerd op de gegevens tot 1-1-1986.

Figuur 5. Alle hokken met een MW% hoger dan 20 gebaseerd op de gegevens vanaf 1-1-1986.

Figuur 6. Verandering in de berekende mycologische waarde (MW₉₆). De gesloten vierkantjes tonen de hokken met geringe verandering. De open vierkantjes tonen hokken met duidelijk achteruitgang.

ook vrij logisch. In de duinen vormt het kalkrijke zand nog enigszins een buffer tegen de gevolgen van zure regen. Het volledig ontkalkte zand van de oude strandwallen maakt die gebieden daarentegen juist zeer gevoelig voor zure regen.

Met het interpreteren van de verschillen tussen oud en nieuw moet men heel voorzichtig zijn. In feite weet je nooit of de inventarisaties voor en na 1-1-1986 wel vergelijkbaar zijn. In sommige gevallen zijn ze dat overduidelijk niet. Dat is redelijk af te meten aan het totaal aantal soorten dat er in beide periodes gevonden is.

Het Bunderbos, het Schaelsbergerbos, het Boekweitveentje en het Groot Zwartevelde (Amsterdamse Waterleidingduinen) zijn sinds 1986 duidelijk veel beter geïnventariseerd dan vroeger (zie Tabel 1). De vooruitgang in het aantal Rode lijstsoorten in die hokken is dan ook vooral een weerspiegeling van intensiever waarnemen.

Sommige gebieden die vroeger heel rijk waren, blijken in recente tijden niet meer bekeken te zijn. Een aantal van deze vergeten juweeltjes zijn de hokken Zuid van St. Michielsgestel (151/404), Hulsthorsterzand bij Nunspeet (177/482), Epserbos bij Deventer (211/470), Staalbergen bij Oisterwijk (144/398), Zuid van Veenendaal (189/313), Kasteel Neuburg in het Gulpdal (189/313) en Beersdal bij Heerlen. Andere hokken die vroeger zeer rijk waren zoals Groeneveld bij Baarn (145/469), Wulperhorst (144/453), Beatrixkanaal (155/387) en Tegenbosch bij Eindhoven (157/385) zijn in recente jaren nog wel eens bezocht, maar overduidelijk niet erg uitgebreid geïnventariseerd.

Sommige hokken blijken in beide perioden goed of op zijn minst vergelijkbaar geïnventariseerd te zijn. In die hokken duidt een afname van de mycologische waarde op een echte achteruitgang van de mycoflora. Voorbeelden zijn: de Notenlaan en Wulperhorst bij Zeist (143/453), kasteel Twickel (245/476), Vallei Meijndel (publiek) (82/460), landgoed Boeckesteijn (137/473), Raaphorst bij Wassenaar (87/460), Koningshof bij Aerdenhout (100/487) en Duin en Kruidberg (In den Argus) (102/494).

Inmiddels worden een aantal hokken op verzoek van de CPN door leden van de NMV geïnventariseerd. Het betreft vooral hokken die vroeger heel rijk waren maar waarvan recente gegevens vrijwel ontbraken. Voor een aantal andere hokken hebben zich vrijwilligers opgeworpen die uitzoeken wat de mogelijke oorzaken van de geconstateerde achteruitgang zouden kunnen zijn. De resultaten hiervan zullen in een van de komende Coolia's aan de orde komen.

Tot slot van dit eerste deel een kort dankwoord. Allereerst bedank ik Marijke Nauta, die zoals zo vaak, heeft moeten bijspringen om te zorgen dat ik de deadline van de redactie kon halen. Voorts bedank ik haar en de overige leden van de CPN voor hun bijdragen aan tabel 1 en voor het intensief meedenken bij het hele project. Ook Peter Frigge van het IKC mag hier niet ontbreken. Hoewel hij er eigenlijk geen tijd voor heeft, is hij er toch in geslaagd om het karteringsbestand en ook recente aanvullingen op floppen samen te persen in een vorm die voor ons bruikbaar was. Verder wil ik de Wetenschappelijke Commissie nog noemen voor het in de CPN gestelde vertrouwen en de verleende toestemming om het karteringsbestand te gebruiken, Bernhard de Vries voor zijn hulp bij het naspeuren van de betekenis van soortnummers en Mirjam Veerkamp voor de snelle levering van het nieuwe Rode lijstbestand. En dan ben ik vast nog wel iemand vergeten.

Literatuur

- Arnolds, E. 1983. Standaardlijst van de nederlandse macrofungi. Coolia 26 supplement.
- Arnolds, E. 1989. A preliminary red data list of macrofungi in the Netherlands. Persoonia 14: 77-125.
- Arnolds, E., Dam, N., Dam-Elings, M. 1995a. Standaardlijst van de Nederlandse Macrofungi 1995. In Arnolds et al., 1995b. Overzicht van de paddestoelen van Nederland.
- Arnolds, E., Jansen, E., Keizer, P.J., Nauta, M., Veerkamp, M., Vellinga, E. 1992. Standaardlijst van de Nederlandse macrofungi, supplement 2 (inclusief supplement 1). Uitgave NMV, BSW, RIN, IKC.
- Arnolds, E., Jansen, E., Keizer, P.J., Veerkamp, M. 1988. Standaardlijst van de Nederlandse macrofungi, supplement 1. Uitgave NMV, BSW, RIN, IKC.
- Arnolds, E., Kuyper, Th.W., Noordeloos, M.E. (red). 1995. Overzicht van de Paddestoelen in Nederland. Uitgave Nederlandse Mycologische Vereniging, Wijster.
- Arnolds, E.J.M., Ommering, G. van. 1996. Bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. Rapport IKC Natuurbeheer: 24.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. 1997. BioBase 1997, Register biodiversiteit. CD-Rom.
- Kuyper, Th.W. (ed.). 1994. Paddestoelen en Natuurbehoud: wat kan de beheerder. Wetenschappelijke Mededeling KNNV 212.
- Nederlandse Mycologische Vereniging. 1995. 3600 zwammen op flop, standaardlijst van Nederlandse paddestoelen. Diskette.

NATUUR en BOEK in Naturalis

specialist voor natuurliefhebber, geoloog en bioloog !

Uw specialist maakt nu deel uit van het Nationaal
Natuurhistorisch Museum Naturalis te Leiden

Goede dienstverlening, grote voorraad

Bezoekadres: Pesthuislaan 7 - Telefoon 071 568 7691

X	Y	HOK	MW96	VERAN- DERING	MW96		RODE LIJST		ALLE SOORTEN	
			ALLES		OUD	NW	OUD	NW	OUD	NW
128	463	Breukelen: Nijenrode	623	+	310	517	129	240	576	883
147	427	Waardenburg: Neerijnen	518	-	360	269	145	122	488	559
178	476	Staverden: Leemputten	402	--	353	147	134	64	442	287
180	327	Bunde: Bunderbos	373	++	111	327	47	171	249	721
144	453	Zeist: Tiendweg en Blikkenburgerlaan p.p	372	--	356	45	124	21	333	84
129	464	Breukelen: Gunterstein	357	--	303	122	115	53	420	321
145	469	Baarn: Groeneveld oost	344	--	339	22	120	11	487	73
187	319	Valkenburg: Schaelsbergerbos	342	++	122	273	54	131	266	601
143	453	Zeist: Notenlaan en Wulperhorst	335	--	318	80	116	33	333	241
140	453	Utrecht: oost Amelisweerd, Fort Rhijnauwen	306	--	284	76	115	33	413	217
87	460	Wassenaar: Eikenhorst en Raaphorst	296	-	209	110	80	49	363	432
245	476	Delden, Kasteel Twickel	268	--	220	75	80	31	299	292
168	388	Stiphout: Stiphoutse bossen	263	++	32	256	12	114	167	807
102	494	Santpoort: Duin en Kruidberg (In den Argus)	248	--	207	75	88	38	449	359
162	375	Valkenswaard: Viskwekerij	239	--	225	67	83	26	372	170
140	454	Bunnik: Fort Rhijnauwen en Vogelbos	238	+	128	152	52	67	266	283
142	472	Hilversum: Zuiderheide	232	-	179	141	71	58	348	347
139	453	Bunnik: noord Amelisweerd en Koningsweg	230	--	181	90	71	38	353	223
189	315	Stokhem: Bos zuid van								
189	315	Stokhem en Wylrer Akkers	223	-	152	107	62	55	264	306
185	500	Dronten, Abbertse bos	217	-	181	91	80	41	438	319
155	387	Eindhoven, Beatrix kanaal	213	--	206	11	80	5	361	113
100	487	Aerdenhout: Koningshof	206	--	156	57	65	28	292	273
151	404	St. Michielsgestel, Zegenwerp	202	--	202	0	70	0	228	0
169	388	Stiphout: Stiphoutse bossen	202	++	48	190	20	88	176	726
100	433	Ridderkerk: Huys ten Donck	201	--	180	53	83	24	312	184
119	400	Dorst: leemkuilen	201	--	184	21	69	10	190	96
64	435	Voorne: Voornes duin, Tenellaplas, Weeversduin, Olaertsduin	196	~	121	111	52	47	203	295
155	457	Leusden: Den Treek	196	--	191	10	71	4	231	92
245	557	Gieter: Boekweltenveentje	196	++	4	194	2	79	21	487

X	Y	HOK	MW96	VERAN- DERING	MW96		RODE LIJST		ALLE SOORTEN	
			ALLES		OUD	NW	OUD	NW	OUD	NW
157	385	Eindhoven: De Wielewaal	195	--	195	4	71	2	335	59
176	444	Wageningen-Hoog: Oranje Nassauoord	193	--	189	12	72	8	280	74
144	454	Zeist: Blikkenburgerlaan NW en NO	190	+	105	121	39	53	123	260
96	483	Bloemendaal: Amsterdamse Waterleidinduin (Groot Zwartevelde west en Zwanepas)	189	++	15	184	6	82	9	397
177	483	Nunspeet: Hulshorsterzand	189	-	155	89	56	35	234	174
202	448	Kasteel Middachten en Kooibos	189	--	160	42	60	20	241	170
82	460	Wassenaar: Vallei Meijndel West	186	--	165	30	62	14	265	161
107	521	Bergen (NH): Pompstation	185	-	116	101	45	46	259	332
138	473	Hilversum: Spanderswoud	181	--	145	65	51	27	207	247
163	385	Eindhoven: Lage Heide	181	--	149	50	59	22	360	326
165	388	Nuenen, Hooiendonkse beek	181	--	172	41	68	18	386	132
151	395	Boxtel, Veldersbos	180	--	147	65	59	27	278	248
184	507	Dronten, Roggebotzand	178	-	134	78	53	33	317	274
120	400	Dorst: leemkuilen	177	+	83	149	36	71	273	492
63	435	Voorne: Voornes duin, Strypemond, Brede Water	176	-	128	89	57	40	268	264
169	389	Stiphout: Stiphoutse bossen	174	++	5	171	2	73	68	643
83	461	Wassenaar: Kijthoek West, Sparregat	170	+	83	115	34	55	117	429
139	466	Hilversum: Eindegooi west	169	--	127	61	50	26	294	326
146	449	Werkhoven: Laan v. Beverweerd	169	--	155	33	63	16	240	110
101	488	Haarlem: Elswout	168	-	119	64	46	29	190	215
185	506	Dronten, Roggebotsbos	168	--	149	56	66	22	372	213
64	429	Rockanje: Quackjeswater Zuid	167	--	152	32	63	16	235	184
119	401	Dorst: leemkuilen	167	+	80	116	34	52	122	326
183	509	Dronten, Roggebotzand	167	-	118	81	48	39	259	267
206	611	Schiermonnikoog: Kapengloep + naaldbos	166	++	39	143	16	64	54	409
99	484	Bloemendaal: Amsterdamse Waterleidingduinen: Oranjekom, Adamsstort, Duivendrift, Vinkenvelde noord	161	++	17	149	7	71	20	499
169	376	Sterkelse AA en kasteel Heeze	160	--	154	8	62	4	349	150
82	457	Den Haag: Clingendael	159	-	90	81	34	39	270	398

X	Y	HOK	MW96	VERAN- DERING	MW96		RODE LIJST		ALLE SOORTEN	
			ALLES		OUD	NW	OUD	NW	OUD	NW
213	469	Deventer, 't Joppe	158	--	140	27	50	14	165	212
189	520	Vollenhove, Voorsterbos	157	-	110	72	43	34	307	264
137	473	s Graveland: Boekestein, Schaap en Burg	156	--	150	12	59	6	256	141
183	507	Dronten, Roggebotzand	156	-	102	89	40	48	252	381
103	507	Castricum: PWN: Geversduin	153	--	134	19	52	8	115	147
107	399	Liesbosch bij Breda	153	--	143	25	56	11	267	181
182	494	Spijkbos	153	-	118	62	46	26	291	260
176	445	Bennekom: Hullenberg	152	--	148	6	58	3	202	120
225	539	Dwingeloo: Lheebroekerzand	152	-	130	76	51	30	224	177
225	571	Roden: Mensingebosch	152	--	135	53	53	22	268	151
155	446	Leersum: Broekhuizen	150	+	80	102	31	44	297	363
168	389	Stiphout: Stiphoutse bossen	149	++	7	146	3	67	53	486
185	507	Dronten, Roggebotzand	149	--	136	33	53	16	266	186
251	442	Winterswijk: Wilinks woest en steengroeven oost van Winterswijk	148	~	81	80	32	39	141	285
139	473	Hilversum: Spanderswoud oost	145	~	93	91	36	37	217	291
162	374	Valkenswaard: Viskwekerij	143	~	89	83	35	30	172	282
98	483	Vogelenzang: Amsterdamse waterleidingduinen (Panneland)	141	+	60	105	23	48	146	359
102	491	Bloemendaal: Wildhoeve	141	--	108	48	42	19	152	198
177	482	Nunspeet: Hulshorsterzand	141	--	141	2	55	1	158	2
184	506	Dronten, Roggebotzand (Hanzeweg)	140	--	127	24	50	9	298	114
211	533	Havelte: Vliegveeld/Van Helomaweg	140	--	112	52	44	23	252	146
192	472	Apeldoorn, Paleis Oude Loo	137	--	135	10	53	5	279	126
179	492	Dronten: Bremerbergbos	136	--	122	33	48	16	333	261
97	483	Bloemendaal: Amsterdamse Waterleidingduinen (Eiland van Rolvers, Groot Zwartveld oost)	135	++	12	129	5	58	7	408
110	558	Texel: zuidduinen, Kelderhuispolder	135	+	61	104	24	40	58	109
181	495	Spijkbos	135	--	117	33	46	14	287	262
181	314	Gronsveld: Bremberg/Savelsbos	133	++	29	118	11	72	50	393
227	503	Ommen, Arrier koeland	133	-	80	59	31	25	254	150
86	460	Wassenaar: Eikenhorst west, Wiltzangk	132	--	121	23	47	9	306	144

X	Y	HOK	MW96	VERAN- DERING	MW96		RODE LIJST		ALLE SOORTEN	
			ALLES		OUD	NW	OUD	NW	OUD	NW
203	538	Steenwijk: Eeserveld	132	~	86	85	34	40	238	299
128	467	Breukelen: Sterreschans	131	--	114	19	45	11	159	78
98	482	Vogelzang: Huis te Vogelenzang, AWD: Torenberg, Panneland	129	++	27	108	11	51	148	338
211	470	Gorssel, Epser bos	128	--	128	0	50	0	118	2
194	551	Heerenveen: Oranjestein	126	--	116	26	45	10	221	118
99	482	Vogelenzang: Huis te Vogelenzang	125	--	125	2	49	1	312	56
144	398	Oisterwijk, Rosep-dal	123	--	123	0	48	0	198	1
204	495	Windesheim	122	++	25	107	10	49	87	295
152	602	Terschelling: Hoornse bos (naaldbos)	121	+	52	93	20	39	120	231
173	385	Helmond: Groot Goor	121	-	72	60	28	26	305	273
180	314	Gronsveld: Riesenberg/Savelsbos	121	++	40	88	16	49	146	361
246	476	Delden: kasteel Twickel	121	--	103	18	40	7	244	76
81	390	Bergen op Zoom: Zoomland	120	--	118	7	46	3	269	121
171	473	Putten: Schovenhorst- arboretum	120	--	110	34	43	15	304	193
207	611	Schiermonnikoog: Berkenplas	119	~	68	62	27	26	146	211
106	523	Schoorl: Ganzenveld, naaldbos	118	++	28	114	11	49	44	247
159	390	Best, steenfabriek	118	--	92	26	36	13	240	115
147	448	Werkhoven: Broekweg, Sterkenburg	117	--	87	42	34	20	155	76
165	445	Veenendaal: Galgenberg/omg. ziekenhuis	116	--	116	0	45	0	157	1
111	558	Texel: zuidduinen, De Geul	115	+	68	77	27	34	65	98
101	494	Santpoort: Duin en Kruidberg	114	-	87	60	34	28	257	203
158	385	Eindhoven: De Wielewaal	114	++	41	85	16	38	160	395
158	465	Huis te Hoevelaken	113	--	108	21	42	8	233	121
226	538	Dwingeloo: Dwingelerveld: Brandveen	113	--	110	9	43	5	218	57
100	484	Heemstede: Leyduin	112	+	41	75	16	37	59	352
129	465	Breukelen: Queekhoven	112	++	5	109	2	51	5	253
150	435	Buren: Kleiputten	112	-	80	41	31	26	184	149
66	437	Oostvoorne: Mildenburg	111	--	83	37	32	14	195	184
194	308	Cottessen: Vijlenerbos/Zevenwegen	111	++	2	109	1	47	1	379

X	Y	HOK	MW96	VERAN- DERING	MW96		RODE LIJST		ALLE SOORTEN	
			ALLES		OUD	NW	OUD	NW	OUD	NW
83	460	Wassenaar: DZH: Vallei Meijndel Oost	110	~	61	61	24	28	111	232
263	488	Denenkamp: Singraven	110	--	94	18	37	8	100	152
85	459	Wassenaar: Kasteel Oud Wassenaar, Rust en Vreugd	109	++	13	101	5	44	64	467
231	478	Rijssen: Brekelveld	109	-	78	41	31	18	167	119
263	487	Denekamp: Borgbosch	109	--	105	4	41	2	90	71
55	427	Goedereede: Middelduinen	108	++	10	100	4	43	8	203
103	494	Santpoort: Duin en kruidberg	108	+	42	76	16	41	110	370
232	477	Rijssen: jeneverbesstruweel A1	106	--	94	21	37	8	181	39
181	317	Bemelen: Bemelerberg	105	-	73	47	29	28	124	145
233	556	Assen: Asserbosch	105	++	26	81	10	35	83	314
84	462	Wassenaar: DZH: Kleine Pan, Bierlap	104	~	55	56	22	22	74	237
121	452	Linschoten: Huis te Linschoten Hilversum:	104	--	95	13	37	7	264	88
140	466	Eindegool/Zwaluwenberg	104	~	55	57	22	23	148	280
191	485	Epe, Tongerense bos	104	-	77	41	30	16	243	167
203	564	Olterterp: Het Witte Huis	104	--	93	45	36	18	205	134
233	574	Paterswolde: De Braak	104	++	16	96	6	37	43	212
137	471	s Graveland: Trompenburg	102	--	94	8	37	4	183	144
185	456	Hoenderloo, Fransche berg, Hoge Veluwe	102	--	83	29	32	11	141	124
145	468	Baarn: Hooge Vuursche, omg. kasteel	101	--	101	6	40	2	65	5
180	310	St Geertruid: Savelsbosch- ZO/Eijsderbosch	101	-	63	46	25	34	185	228
71	443	Hoek van Holland: Staelduinse bos	100	+	44	65	17	31	108	370
138	453	Bunnik: Nw.-Amelisweerd-W, Koningsweg	100	-	63	46	25	24	120	144
98	484	Bloemendaal: AWD: Schuil en Rust, Museumduin, Luizenberg	99	++	15	93	6	41	54	271
222	442	Slangenburg Zuid van Zelhem	99	--	99	0	39	0	80	6
189	313	Gulpen: Kasteel Neuburg	98	--	98	0	38	0	125	0
210	602	Lauwersmeerpolder: Robbenoort/Lauwersoogbos	98	++	15	88	6	41	21	266
100	483	Bennebroek: Leyduin, Woestduin	97	++	29	75	11	36	27	310
155	386	Eindhoven: Beatrixkanaal	96	--	93	10	36	4	255	140
180	517	Schokkerbos	96	++	33	67	13	31	187	329

X	Y	HOK	MW96	VERAN- DERING	MW96		RODE LIJST		ALLE SOORTEN	
			ALLES		OUD	NW	OUD	NW	OUD	NW
185	501	Dronten, De Abbert	96	--	72	33	28	16	262	226
232	478	Rijssen: Rijsserberg	96	++	35	78	14	32	52	221
129	463	Breukelen: langs Vecht ten zuiden van Nijenrode	95	++	28	78	11	37	38	132
137	403	Udenhout, Nieuwe Tiend	95	-	64	43	25	20	202	181
182	534	Kuinderbos	95	--	91	19	36	9	248	43
207	612	Schiermonnikoog: Bernhardweg noord (naaldbos)	95	++	19	82	7	32	21	173
188	520	Vollenhove, Voorsterbos	94	~	55	56	22	24	159	178
201	448	De Steeg, Kasteel Middachten	94	--	94	0	37	0	129	16
85	463	Wassenaar: DZH: Noordhok, Meeuwenhoek	93	++	2	93	1	42	4	187
99	483	Vogelenzang: AWD: beukenlaan, houtopslag	93	-	61	37	24	16	210	237
128	466	Breukelen: Over-Holland	93	-	68	36	27	18	147	190
190	477	Niersen, Motketel	93	++	16	86	6	32	73	335
204	479	Deventer, wilgenbos Hengforder waarden	93	--	85	33	33	14	142	57
206	612	Schiermonnikoog: Bosweg (naaldbos)	93	++	23	77	9	33	59	225
226	539	Dwingeloo: Dwingelerveld: Lheebroekerzand	93	--	74	32	29	15	136	103
140	473	Hilversum: Westerheide/Oude Crailoseweg	92	-	63	39	25	17	156	194
147	453	Zeist: Bornia, Heidestein (ingang)	92	--	92	3	36	1	94	41
149	601	Terschelling: Formerummerbos (naaldbos)	92	++	29	72	11	29	77	182
178	484	Nunspeet: Hulshorsterzand W. van Klarenweg	92	++	25	83	10	31	12	157
114	396	Ulvenhoutse bos	91	--	81	15	32	6	145	127
195	324	Heerlen: Zandgroeve Beersdal	91	--	91	0	36	0	176	0
179	324	Bunde-Geulle: Bunderbosch/Geullerbosch	90	--	74	20	29	9	176	124
186	503	Dronten, De Abbert	90	-	62	37	24	16	204	160
191	326	Hoensbroek, ten W van	90	++	21	77	8	36	73	188
221	536	Dwingeloo: Dwingelerveld: Noordster	90	+	55	64	22	27	117	138
174	314	Kanne: Kannerbosch	89	--	68	21	27	11	99	107
192	470	Apeldoorn, Begraafplaats oost e.o.	89	++	2	89	1	34	1	134
186	504	Dronten, Revebos	88	~	57	54	22	26	253	284

X	Y	HOK	MW96	VERAN- DERING	MW96		RODE LIJST		ALLE SOORTEN	
			ALLES		OUD	NW	OUD	NW	OUD	NW
215	457	Vorden, Kasteel Hackfort	88	--	76	12	30	4	223	97
227	500	Ommen, Kasteel Eerde	88	++	25	69	10	31	105	302
237	534	Mantinge: Mantingerzand	87	--	83	4	32	2	221	89
259	477	Oldenzaal Lonnekerberg	87	++	15	81	6	30	90	212
92	465	Leiden: Leidse hout	86	--	83	6	32	2	265	14
52	425	Ouddorp: Westduinen Goeree	85	--	73	36	29	15	62	62
105	510	Castricum: PWN: Noord-Bakkum	85	++	10	80	4	34	5	170
185	502	Dronen, De Abbert	85	~	50	48	20	21	249	303
180	313	Gronsveld: Savelsbosch-Trichterberg	84	~	45	47	18	29	124	210
185	321	Valkenburg: Ravensbosch	84	--	71	15	28	8	142	144
189	316	Wijre/Stokhem: Berghofweide	84	++	31	65	12	28	24	73
195	313	Nijswiller: Grasland O	84	++	0	84	0	38	0	91
84	461	Wassenaar: DZH: Bierlap Oost, Bierlap Zuid	83	++	2	83	1	40	7	307
102	483	Heemstede: Groenendaal Oost	83	--	70	13	27	6	82	61
143	599	Terschelling: Grilljeplak/Longway (naaldbos)	83	--	60	30	23	13	127	70
152	446	Langbroek: Sandenburg, Groenestein	83	++	2	81	1	37	5	193
161	379	Voorbeek, Z van Eindhoven	83	+	36	49	14	23	87	290
175	457	Ede-Wekerom: Wekeromse Zand	83	--	68	15	27	5	106	10
223	573	Roden: De Zulthe	83	++	20	69	8	32	62	286
101	412	Moerdijk: industrieterrein	82	++	0	82	0	41	0	324
143	458	De Bilt: Vollenhove	82	--	82	7	32	3	132	82
38	412	Haamstede: duinnaaldbos bij Westerschouwen	81	-	55	38	22	16	85	186
102	493	Santpoort-Zuid: Duin en Kruidberg	81	++	5	76	2	38	15	297
164	476	Nulderhoek	81	++	12	77	5	35	67	366
165	446	Veenendaal: "Salamander", omg. Ziekenhuis	81	--	81	0	32	0	124	0
182	533	Kuinderbos	81	--	78	4	31	2	231	48
193	465	Apeldoorn, Bos bij Ugchelen	80	+	36	58	14	25	158	220
230	537	Wijster: Biologisch Station	80	+	37	57	14	25	164	234

Tabel 1. De meest waardevolle hokken. Uitleg zie tekst.